Jacek Bojarski

Sprawozdanie z badań wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego w Kałdusie koło Chełmna (stanowisko 4). Badania 2002-2003 rok

Tematem niniejszego referatu jest cmentarzysko szkieletowe stanowiące południową część, zajmującego ponad 20 ha powierzchni, wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego położonego we wsi Kałdus (wczesnośredniowieczne Chełmno/*Culm*). W skład tego kompleksu osadniczego wchodzi grodzisko (stan. 3), osada podgrodowa (stan. 2) oraz trzy koncentracje grobów, tworzące osobne cmentarzyska, odkryte na stanowisku 1, 2 i 4 (ryc. 1). W tym miejscu zostaną omówione wyniki prac wykopaliskowych przeprowadzonych przez Instytut Archeologii UMK na stanowisku 4 w ciągu ostatnich dwóch sezonów (2002-2003)[1]. Dla uzyskania jednak pełniejszego obrazu cmentarzyska rezultaty tych prac zaprezentowane zostaną w szerszym kontekście obejmującym całość dotychczasowych dokonań po czterech sezonach badań[2]. Systematyczne prace wykopaliskowe rozpoczęto na tym stanowisku w 2000 roku. Przez cztery lata (2000-2003) prowadzenia badań eksploracją objęto 40 arów powierzchni cmentarzyska (ryc. 2). Odsłonięto i wyeksplorowano 419 jam grobowych[3], z czego 150 w latach 2002-2003 (ryc. 2), w których znajdowały się szczątki 423 zmarłych (4 groby były podwójne). Celem bieżących badań było rozpoznanie zasięgu cmentarzyska w kierunku północnym, wschodnim oraz południowo-wschodnim. Wcześniej rozpoznano centralną część stanowiska oraz uchwycono jego granice w kierunku zachodnim oraz częściowo północnym (ryc. 2, 3). W obrębie cmentarzyska obok typowych dla wczesnośredniowiecznej eschatologii chrześcijańskiej grobów szkieletowych odkryto także kolejne przypadki nietypowego sposobu grzebania zmarłych oraz następny (piąty) grób komorowy (patrz niżej).

Powierzchnia stanowiska już od okresu średniowiecza podlegała silnym przekształceniom. Nałożyły się na to naturalne procesy eoliczne powodujące tworzenie się wydmy w południowej części stanowiska, przy krawędzi niewielkiej dolinki erozyjnej, rolnicze użytkowanie terenu oraz prowadzone na początku XX wieku prace wykopaliskowe, podczas których usunięto z zachodniej części stanowiska humus. Usypano z niego hałdę, którą przykryto skrajną SW

---

[1] Prace realizowane były przez Zakład Archeologii Średniowiecza i Czasów Nowożytnych pod kierunkiem prof. dr. hab. W. Chudziaka w ramach programu badawczego „Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Kałdusie – chełmiński *sedes regni principalis*". Prace finansowano ze środków KBN (projekt nr 5 H01H009 21) oraz Towarzystwa Ubezpieczeniowego Allianz.

[2] Efekty dwóch pierwszych lat badań, wraz z krótkim omówieniem historii badań od początków XX wieku, zreferowano na poprzedniej XIII Sesji Pomorzoznawczej (Bojarski 2003, s. 19-32).

[3] Oprócz grobów zlokalizowano na terenie cmentarzyska ponad 450 różnego typu jam stanowiących pozostałości osadnictwa z neolitu (KPL), okresu halsztackiego (kultura łużycka) oraz wczesnego średniowiecza. Z obiektami tymi związane były dużej miąższości nawarstwienia kulturowe, szczególnie grube w południowej części stanowiska.

Ryc. 1. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Kałdusie, gm. Chełmno.

Abb. 1. Frühmittelalterliches Siedlungsensemble in Kałdus, Gemeinde Chełmno.

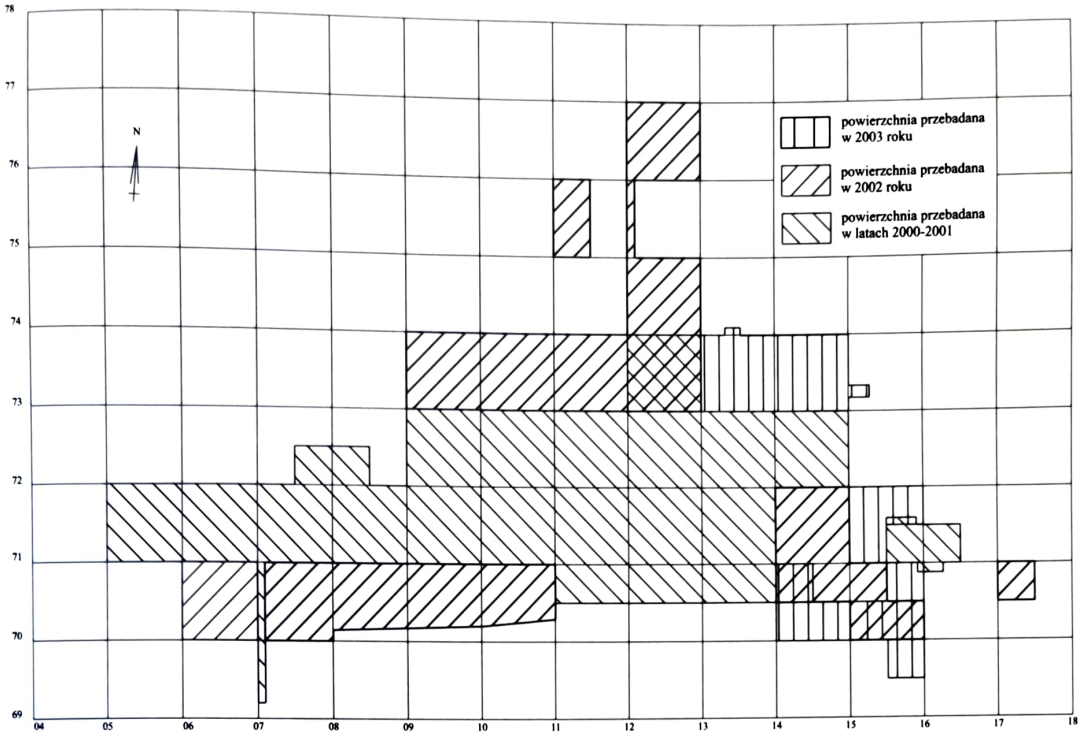

Ryc. 2. Kałdus, stanowisko 4 (cmentarzysko). Zakres prac wykopaliskowych prowadzonych w latach 2000-2003

Abb. 2. Kałdus, Fundort 4 (Gräberfeld). Umfang der in den Jahren 2000-2003 erfolgten Ausgrabungen.

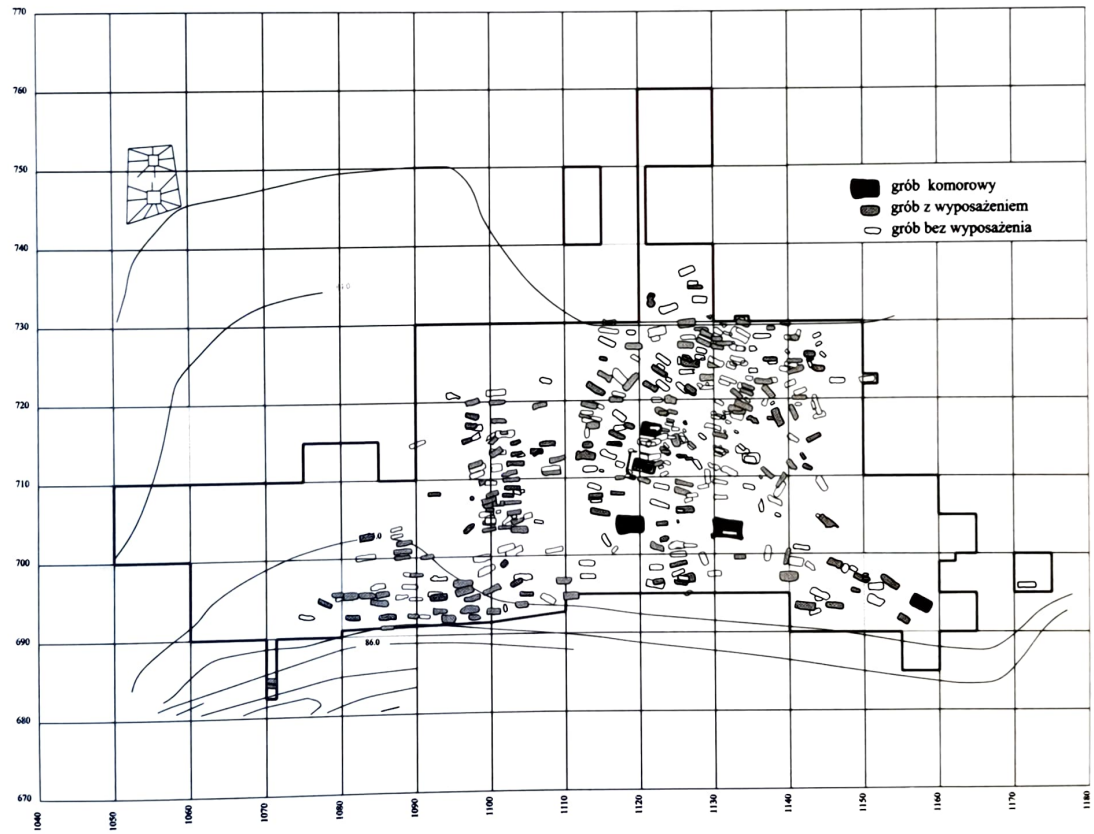

Ryc. 3. Cmentarzysko szkieletowe w Kałdusie, stanowisko 4. Rozplanowanie grobów

Abb. 3. Skelettgräberfeld in Kałdus, Fundort 4. Grabanordnung.

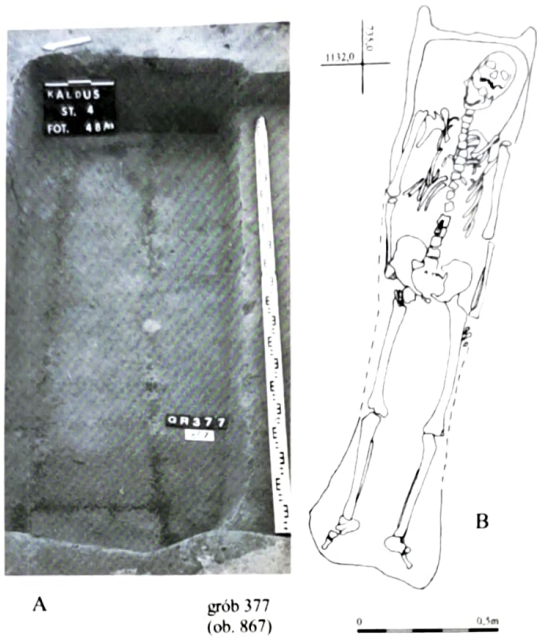

Ryc. 8. Kałdus, stanowisko 4. Grób 377. A – zarys jamy ze śladami obstawy desek (fot. P. Biarda); B – plan grobu (rys. K. Kocińska)

Abb. 8. Kałdus, Fundort 4. Grab 377. A – Höhlenumriss mit Spuren der Brettumrandung (Fot. P. Biarda); B – Grabplan (Zeichn. K. Kocińska).

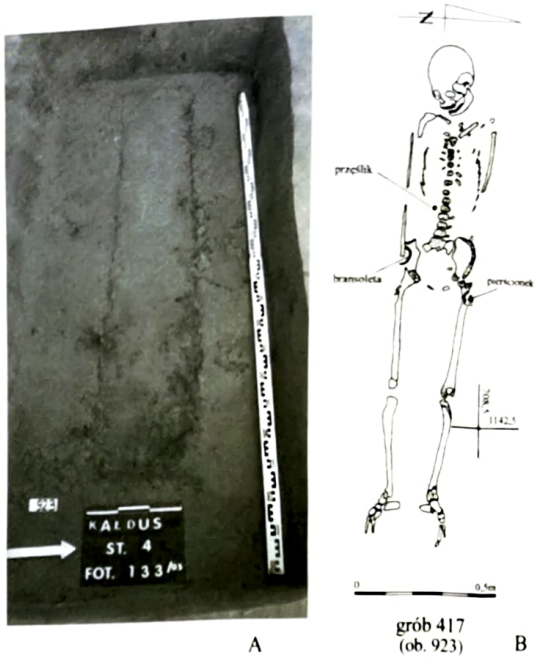

Ryc. 9. Kałdus, stanowisko 4. Grób 417 z pochówkiem w kłodzie (?) drewnianej. A – zarys jamy grobowej z resztkami drewna (fot. P. Biarda); B – plan grobu (rys. K. Kocińska)

Abb. 9. Kałdus, Fundort 4, Grab 417 mit Bestattung im Holzklotz (?). A – Grabhöhlenumriss mit Holzresten (Fot. P. Biarda); B – Grabplan (Zeichn. K. Kocińska).

wał się ciasno ułożony szkielet kobiety (ryc. 9: A i B). W kilku przypadkach układ kości w grobach silnie ściśniętych pozwala się domyślać owijania płótnem, czy wręcz krępowania (grób 310, 362). W 28 jamach grobowych zaobserwowano występowanie węgli drzewnych w zasypisku, na szkielecie czy śladów nadpalania desek, którymi nakrywano lub obstawiano zmarłego. Taki sposób postępowania wiązał się zapewne z celowymi zabiegami oczyszczania ogniem jamy grobowej lub stanowił ślad towarzyszących obrzędom pogrzebowym uroczystości ku czci zmarłego, w trakcie których palono ogień.

Większość szkieletów (55%) było ułożonych w grobach wzdłuż osi E-W lub z nieznacznym odchyleniem na północ lub południe, z czaszkami w 70% skierowanymi na W (ryc. 10: A i B). Stosunkowo dużo szkieletów, bo aż 29,5%, ułożonych było wzdłuż osi NW-SE, z czaszką częściej na NW. Układ NE-SW miało 10% jam grobowych. Niewielki odsetek, wynoszący 2,6%, stanowiły pochówki zorientowane wzdłuż osi N-S, wyróżniające się także nietypowym ułożeniem szkieletu. Groby te grupowały się w centralnej i we wschodniej (starszej) części cmentarzyska i zawierały szkielety zarówno dzieci, jak i dorosłych. Regułą jednak było układanie zmarłych na wznak z kończynami wyprostowanymi (70% ogółu). Chociaż w wielu przypadkach kości jednej lub obu rąk spoczywały na miednicy, ewentualnie klatce piersiowej.

Zdecydowanie od tej reguły odbiegały 23 pochówki, zlokalizowane przeważnie w NE części stanowiska. W 19 przypadkach szkielet ułożony był na boku, częściej prawym, w pozycji silnie skurczonej (ryc. 11). W czterech grobach,

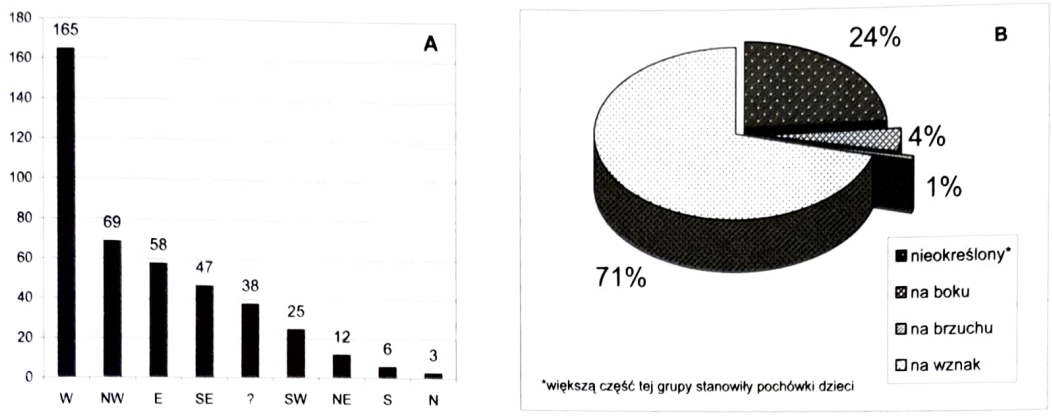

Ryc. 10. Kałdus, stanowisko 4. Orientacja szkieletów według stron świata (A) i sposób ułożenia zmarłych w grobach (B)

Abb. 10. Kałdus, Fundort 4. Skelettausrichtung nach den Himmelsrichtungen (A) und Art und Weise, wie die Toten in die Gräber gebettet worden waren (B).

w tym dwóch (groby 358, 383) odkrytych w latach 2002-2003, odsłonięto szkielety zmarłych ułożonych na brzuchu (ryc. 12). Z obserwacji pozycji szkieletu można wnioskować, że zmarli zostali wrzuceni twarzą w dół do zbyt krótkiej jamy, tak iż kości podudzi były ustawione w tych grobach pionowo. Część z tych pochówków należy wiązać zapewne z odmiennym rytuałem pogrzebowym, czy wręcz z praktykami antywampirycznymi. Poza jednym przypadkiem (grób 26, w którym znaleziono nóż żelazny) groby te nie miały żadnego wyposażenia, co utrudnia dokładniejsze ich datowanie. Ułożenie zmarłego na boku można interpretować także w kategorii obcości kulturowej i etnicznej, zwłaszcza w kontekście występujących na cmentarzysku grobów komorowych, nawiązujących do środowiska duńskiego i środkowoszwedzkiego, gdzie układanie zmarłego w pozycji skurczonej na boku zdarzało się stosunkowo często (Gräslund 1980, s. 37-38).

W jamie grobu 221 natrafiono na kolejny, czwarty, pochówek podwójny. W jednej trumnie o wymiarach 266 x 110 cm znajdował się szkielet kobiety i ułożony na wysokości prawej kości piszczelowej szkielet noworodka. Kobietę wyposażono w nóż, kolię ze szklanych paciorków i kabłączek skroniowy.

Ryc. 11. Kałdus, stanowisko 4. Grób 380 - układ szkieletu w pozycji skurczonej na boku (fot. P. Biarda)

Abb. 11. Kałdus, Fundort 4. Grab 380 – Skelettlage auf der Seite mit angezogenen Knien (Fot. P. Biarda).

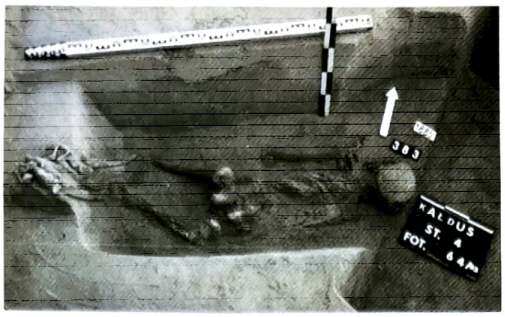

Ryc. 12. Kałdus, stanowisko 4. Grób 383 - szkieletu zmarłego ułożonego na brzuchu (fot. P. Biarda)

Abb. 12. Kałdus, Fundort 4. Grab 383 – Skelett eines auf den Bauch gelegten Toten (Fot. P. Biarda).

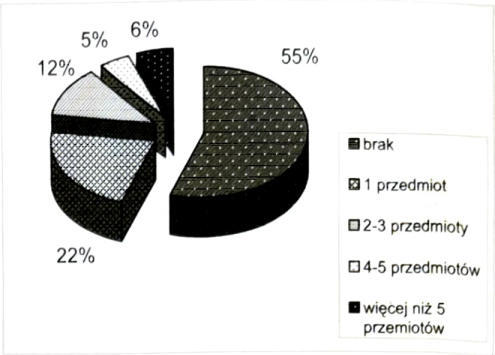

Ryc. 13. Kałdus, stanowisko 4. Liczba przedmiotów wchodzących w skład wyposażenia – rozkład procentowy

Abb. 13. Kałdus, Fundort 4. Anzahl der zur Ausstattung gehörenden Gegenstände – prozentual.

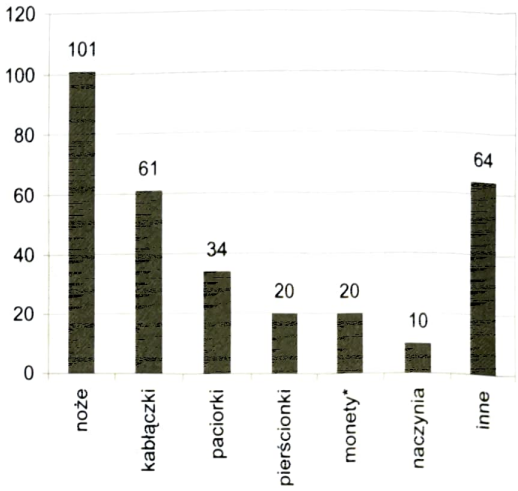

Ryc. 14. Kałdus, stanowisko 4. Przedmioty wchodzące w skład wyposażenia grobów – rozkład ilościowy

**włączono tu grób 210 zawierający depozyt srebrny z monetami*

Abb. 14. Kałdus, Fundort 4. Zur Ausstattung gehörende Gegenstände – mengenmäßig.

** Hier wurde Grab 210, das Siebermünzen enthielt, mit eingeschlossen.*

Na 419 grobów poddanych analizie w 188 stwierdzono wyposażenie, stanowi to 45% wszystkich przebadanych grobów (ryc. 3). Biorąc pod uwagę liczbę i rodzaj przedmiotów znalezionych przy szkieletach wyróżniono cztery kategorie wyposażenia. Określono w ten sposób względne bogactwo wyposażenia zmarłych (ryc. 13). Najliczniejszą grupę stanowiły groby ubogo lub średniobogato wyposażone (1-3 zabytki), stanowiące 77% grobów wyposażonych. Wyposażenie 43 grobów, w tym grobów komorowych, uznano za bogate (4-5 przedmiotów) lub bardzo bogate (powyżej 5 zabytków; łącznie 23%). Częściej wyposażenie występowało w grobach kobiecych (70% pochówków określonych jako kobiece), składało się też z większej liczby przedmiotów i było bardziej urozmaicone (ryc. 14). Najczęściej były to ozdoby głowy i rąk; przede wszystkim wykonane ze srebra, brązu lub ołowiu esowate kabłączki esowate o różnych rozmiarach (61 grobów; ryc. 15. g, h, j-n). Występowały pojedynczo, rzadziej w większej liczbie egzemplarzy, nawet do 12 sztuk. W kilku grobach (np. gr. 290) zachowały się na czaszkach resztki czółka wykonanego z tkaniny – w bardzo dobrym stanie odkryto czółko w grobie 87. Ozdobę dłoni, przeważnie lewej, stanowiły różnego typu pierścionki wykonane z taśmy brązowej, rzadziej srebrnej, sporadycznie ze szkła, odkryte w 20 kobiecych oraz w kilku dziecięcych grobach (ryc. 15: a-f). Były to okazy wykonane z drutu, bądź tamy, dość często zdobionej w geometryczne wzory. Niektóre egzemplarze wykonane były ze spiralnie zwiniętego drutu lub karbowanego pręta. Znaleziono również kilka pierścionków ze szklanym oczkiem umieszczonym na tarczce

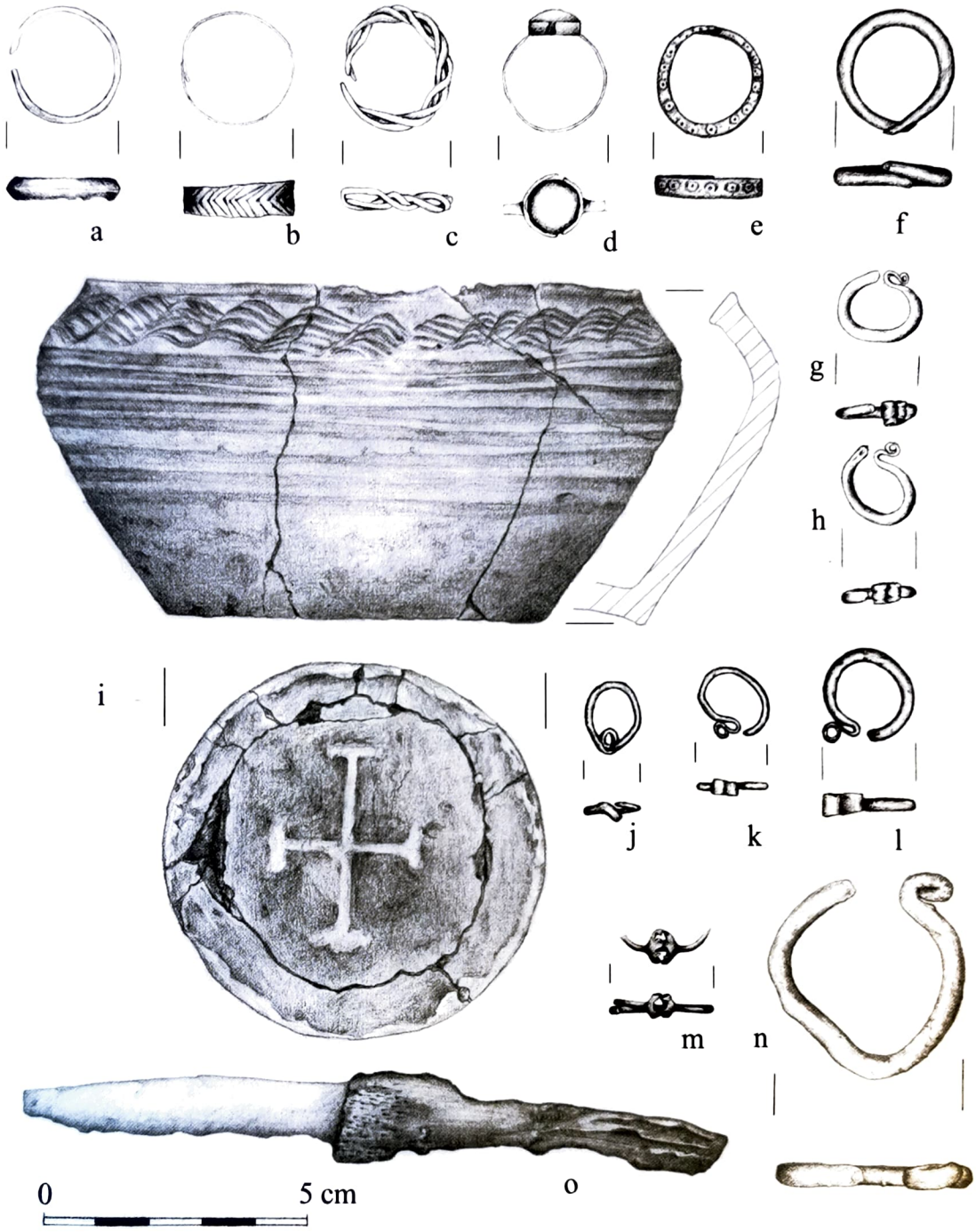

Ryc. 15. Kałdus, stanowisko 4. Wyposażenie grobów - wybór przedmiotów: grób 77 (a, b), grób 87 (c, d), grób 394 (e), grób (f), grób 296 (g, h), grób 300 (i), grób 623 (j-l), grób 217 (m), grób 285 (n), grób 364 - komorowy (o). Rys.: A. Rak (a-d), B. Kowalewska (e, f, j-l), J. Bastek (g, h, m-o), H. Michel (i)

Abb. 15. Kałdus, Fundort 4. Grabausstattung – Auswahl der Gegenstände: Grab 77 (a, b), Grab 87 (c, d), Grab 394 (e), Grab (f), Grab 296 (g, h), Grab 300 (i), Grab 623 (j-l), Grab 217 (m), Grab 285 (n), Grab 364 – Kammergrab (o). Zeichn.: A. Rak (a-d), B. Kowalewska (e, f, j-l), J. Bastek (g, h, m-o), H. Michel – (i).

(ryc. 15: d). Zazwyczaj występowały pojedynczo, co było regułą w przypadku pochówków dzieci, rzadko w większej liczbie.

Stosunkowo często występowały paciorki szklane (ryc. 16: j-m). Zlokalizowane je przy 34 szkieletach, głównie z młodszej fazy cmentarzyska. Stanowiły ozdobę szyi, głowy oraz element zdobniczy stroju. Oprócz pospolitych koralików o niewielkich rozmiarach, ze szkła żółtego, czarnego czy zielonego, trafiały się pojedynczo egzemplarze większe o formach wielobocznych, segmentowe czy oczkowe (ryc. 16: j). Oprócz szklanych w kilku grobach odkryto paciorki z kryształu górskiego i karneolu. Sporadycznie występowały zawieszki. Odkryto ich tylko siedem; były to dwa krzyżyki, pierwszy wykonany ze szkła (grób 121), drugi z bursztynu (grób 346; ryc. 16: h), cztery brązowe dzwoneczki znalezione w grobach dziecięcych (grób 81, 94, 151 i 320 – ryc. 16: g) oraz wisiorek guzikowaty, prawdopodobnie pochodzenia ruskiego[5] (ryc. 16: b). Do wyjątkowym znalezisk można zaliczyć grzechotkę glinianą (ryc. 16: e), zdobioną guzkami z zachowaną resztką zielonej polewy. Niestety, odkryto ją na złożu wtórnym. W ostatnim sezonie badań w dwóch grobach kobiecych znaleziono wykonany z brązu naszyjnik splatany z trzech drutów (ryc. 16: i) oraz prostą bransoletę również z brązowego drutu (ryc. 16: c).

Typowymi narzędziami codziennego użytku, wkładanymi do grobów zarówno kobiet, jak i mężczyzn, były noże. Zlokalizowano je w 101 pochówkach (54% grobów wyposażonych), także dziecięcych (ryc. 14). W 11 przypadkach zachowały się fragmenty brązowych okuć pochewek (ryc. 16: a, d, f). W grobach męskich noże stanowiły zazwyczaj jedyny element wyposażenia.

Do szczególnie interesujących znalezisk należą naczynia. Jeśli pominąć wyjątkowe pod tym względem groby komorowe (grób 13, 60, 364) wchodziły w skład wyposażenia siedmiu grobów. W trzech przypadkach były to naczynia ceramiczne intencjonalnie ustawione przy zmarłym (groby 270, 300 [ryc. 15: i], 351 [ryc. 17]), w dwóch przypadkach garnek gliniany znajdował się w zasypisku jamy grobowej (groby 158 i 375[6]). W wyeksplorowanych w 2001 roku grobach 268 i 342 odkryto resztki drewnianych naczyń, w tym jednego wiaderka okutego trzema żelaznymi obręczami.

Ważne miejsce wśród darów grobowych zajmowały monety (denary srebrne), pełniące funkcje obola zmarłych. Znaleziono je dotychczas w 19 grobach, nie licząc wyjątkowego grobu 210, w którym wchodziły w skład depozytu srebra. Występowały pojedynczo – najczęściej między paliczkami dłoni lub w okolicach żuchwy. W jednym grobie (grób 121) odkryto trzy sztuki, i również w jednym (grób 400) dwa egzemplarze monet (siekańce). Z analizy rozkładu monet wynika, że młodsze pochówki – z numizmatami z 2 połowy XII w. – występowały głównie w zachodniej części cmentarzyska, starsze zaś – z końca X i 1 połowy XI w. – grupowały się wyłącznie w części środkowej i wschodniej.

Jednym z najważniejszych odkryć ostatnich dwóch sezonów było odsłonięcie kolejnego, po grobach 13, 60, 125, 166, piątego grobu komorowego (ryc. 12). Zlokalizowany w SE części, prawie na peryferiach, cmentarzyska grób 364 wyróżniał się pod względem swojej formy i wielkości oraz szczególnie wyjątkowego wyposażenia, świadczącego o wysokiej randze pochowanego w tym miejscu osobnika. Strop jamy grobowej uchwycono na głębokości 0,8 m od współczesnego poziomu terenu. Wymiary jamy grobowej w rzucie wynosiły 260 x 120 cm, miąższość 0,4 m. Wzdłuż jej dłuższych boków występowały negatywy poziomo leżących belek.

[5] Podobne wisiorki-guziki występują dość licznie na terenach zamieszkiwanych we wczesnym średniowieczu przez Dregowiczów. Szczególnie często znajdowano je w kurhanach z XI-XII wieku (Archeołogija Bełarusi 2000, s. 51)

[6] We wnętrzu naczynia po przemyciu jego zawartości znaleziono węgle drzewne oraz ziarna zbóż!

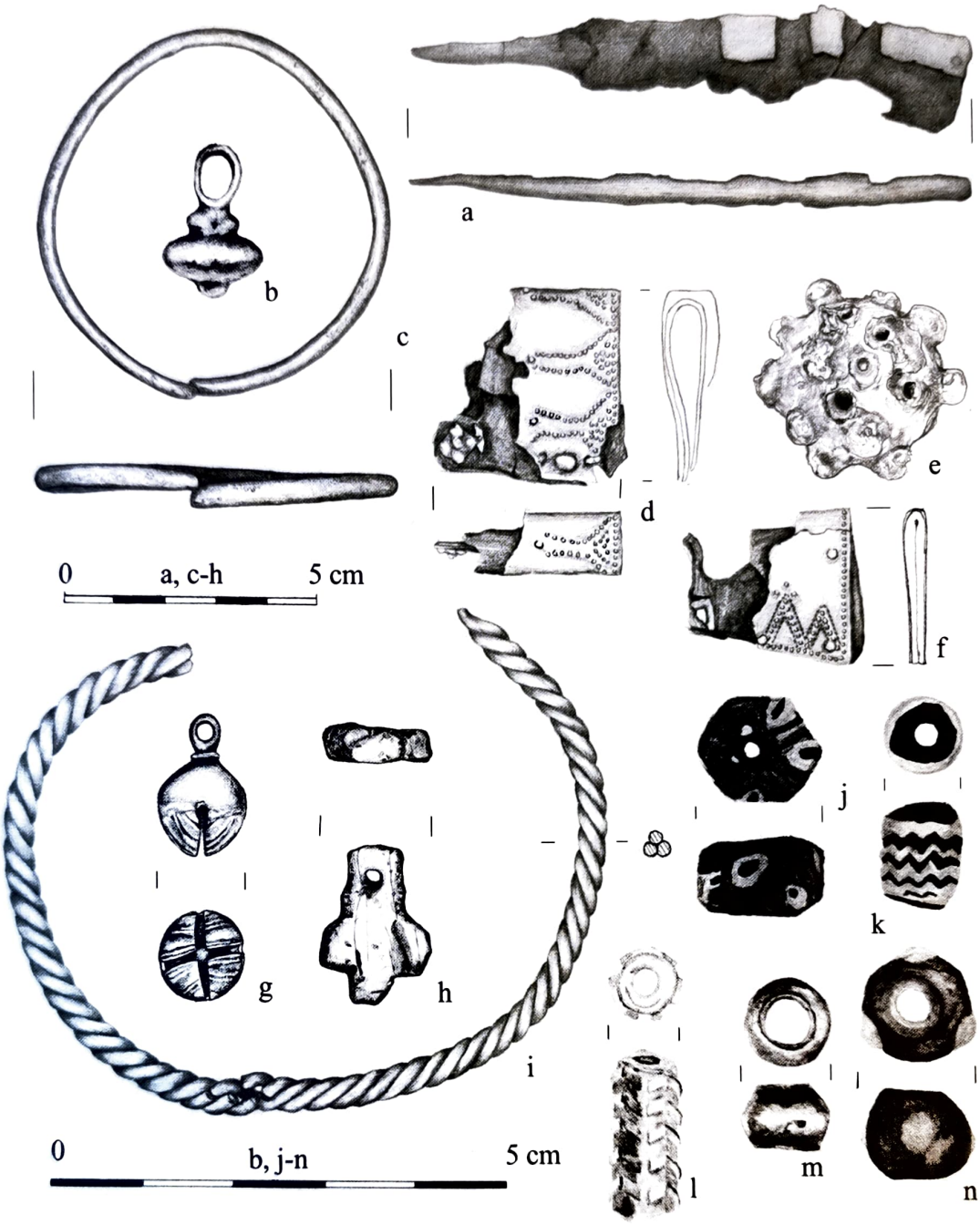

Ryc. 16. Kałdus, stanowisko 4. Wyposażenie grobów - wybór przedmiotów: grób 290 (a), grób 152 (b), grób 417 (c), grób 87 (d, f), grób? (e), grób 320 (g), grób 346 (h), grób 366 (i), grób 217 (j, m, n), grób 101 (k), grób 208 (l). Rys.: J. Bastek (a), M. Wachnik (b, d, f, j-n), B. Kowalewska (c, h), K. Wieczerzak (e), A. Rak (g), H. Michel (i)

Abb. 16. Kałdus, Fundort 4. Grabausstattung – Auswahl der Gegenstände: Grab 290 (a), Grab 152 (b), Grab 417 (c), Grab 87 (d, f), Grab ? (e), Grab 320 (g), Grab 346 (h), Grab 366 (i), Grab 217 (j, m, n), Grab 101 (k), Grab 208 (l). Zeichn.: J. Bastek (a), M. Wachnik (b, d, f, j-n), B. Kowalewska (c, h), K. Wieczerzak (e), A. Rak (g), H. Michel (i).

Ryc. 17. Kałdus, stanowisko 4. Grób 351 z naczyniem ceramicznym w formie przystawki (fot. P. Biarda)

Abb. 17. Kałdus, Fundort 4. Grab 351 mit Keramik in Form eines Beigefäßes (Fot. P. Biarda).

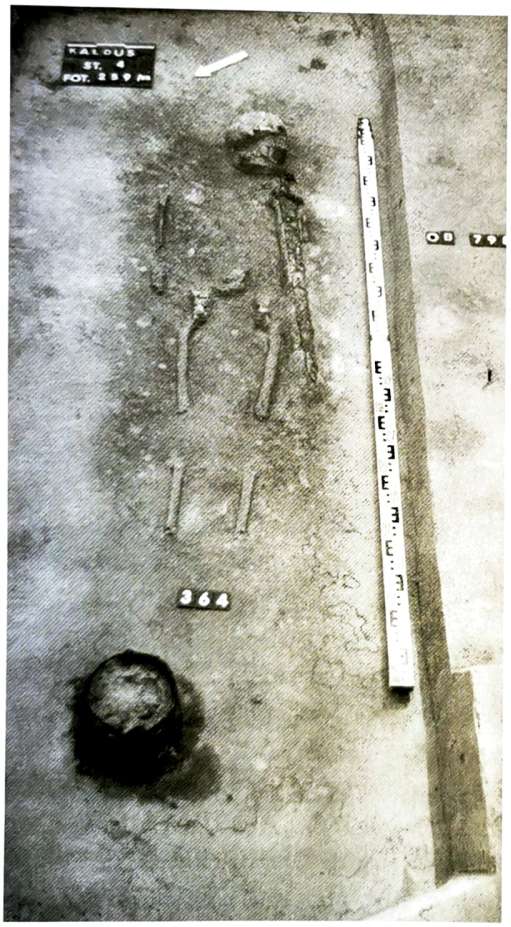

Ryc. 18. Kałdus, stanowisko 4. Grób 364 - komorowy. Widok ogólny od W (fot. P. Biarda)

Abb. 18. Kałdus, Fundort 4. Grab 364 – Kammergrab. Ansicht von Westen her (Fot. P. Biarda).

Wewnątrz jamy usytuowane były pozostałości trumny-skrzyni o długości 220 i szerokości 60 cm. Szkielet ułożony był na wznak w pozycji wyprostowanej wzdłuż osi E-W z czaszką skierowaną na E (ryc. 18). Z lewej strony szkieletu na wysokości klatki piersiowej zlokalizowano stosunkowo dobrze zachowany miecz zdobiony na jelcu srebrem, tkwiący w resztach drewnianej pochwy obitej skórą (ryc. 19); pod nim znajdował się nóż żelazny z zachowaną fragmentarycznie drewnianą rękojeścią (ryc. 15: o). Poniżej kości stóp ustawione było wiaderko z klepek drewnianych z resztkami żelaznych okuć (ryc. 20), oraz leżało kilka nieokreślonych silnie skorodowanych przedmiotów żelaznych, w tym być może fragmenty ostrogi i żelaznych okuć-skobli(?). Słaby stan zachowania okuć wiadra utrudnia bliższe określenie ich pierwotnego wyglądu. Obecność jednak niewielkich fragmentów blach, którymi oprócz obręczy obite było wiadro, mogą sugerować, że mamy tu do czynienia z podobnym egzemplarzem, jak te zlokalizowane w grobach komorowych 13 i 60, nawiązujące do wyrobów ze szwedzkiej Birki (Arbman 1940, tabl. 207: 1-3; 208). Konstrukcja komory grobowej ściśle nawiązuje do wspomnianych wyżej grobów komorowych (Bojarski 2003, 27-28, Chudziak 2001, s. 63-96, tenże 2003, s. 145-156). Analogii do tych grobów dostarczają nam wczesnośredniowieczne cmentarzyska z terenu Skandynawii, zwłaszcza Danii – w Hedebach, Stengade II, Thumby-Bienebek (Müller-Wille M. 1976, 1987; por. Chudziak 2002, tam dalsza literatura). Na podstawie analizy wyposażenia grób 364 datować można na przełom X/XI – 1 połowę XI wieku, odpowiada to również datowaniu pozostałych grobów komorowych.

Analiza rozmieszczenia pochówków w obrębie przebadanej części cmentarzyska, a zwłaszcza darów grobowych, w tym monet, poświadcza dwie fazy użytkowania nekropoli. Pierwsza przypadała na przełom X/XI i 1 poł. XI wieku - związane z nią były groby zlokalizowane we wschodniej i centralnej partii cmentarzyska. Fazę tę synchronizować można z czasem budowy bazyliki na terenie grodu. W następnym

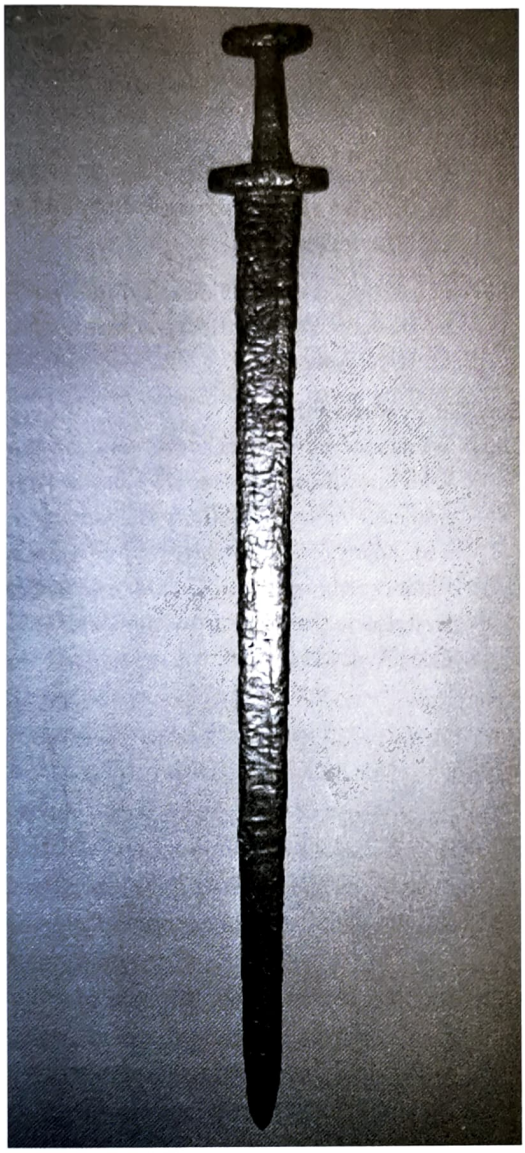

Ryc. 19. Kałdus, stanowisko 4. Miecz z grobu komorowego (364); stan po konserwacji (fot. A. Janowski)

Abb. 19. Kałdus, Fundort 4. Schwert aus dem Kammergrab (364); Zustand nach Konservation (Fot. A. Janowski).

Ryc. 20. Kałdus, stanowisko 4. Wiaderko z żelaznymi okuciami z grobu komorowego (364); stan po konserwacji (fot. A. Janowski)

Abb. 20. Kałdus, Fundort 4. Eimer mit Eisenbeschlägen aus dem Kammergrab (364); Zustand nach Konservation (Fot. A. Janowski).

okresie, przypadającym na XII wiek, nastąpiło zwiększenie powierzchni cmentarza w kierunku północnym i zachodnim. Zmarłych chowano w układzie rzędowym, także w miejscu wcześniej użytkowanym. Powodowało to nakładanie się grobów młodszych na starsze i zakłócenie ich pierwotnego układu. Trudno jednak jest na tym etapie badań wyrokować na temat istnienia przerwy w użytkowaniu cmentarza, datowanej na 2 połowę XI wieku. Być może wspomniane wyżej dwie fazy wiążą się ze zmianami demograficznymi, zmniejszeniem zaludnienia osiedla, czy wewnętrznym kryzysem. Może być to również efekt grzebania zmarłych w innej części tego rozległego kompleksu osadniczego. Te i wiele innych pytań pozostaje wciąż bez odpowiedzi. Do rozpoznania pozostała część południowa nekropoli znajdująca się na krawędzi obniżenia terenowego, częściowo nakrytego współczesnym nasypem ziemnym. Nie rozwiązaną pozostaje na razie jeszcze kwestia relacji łączących to cmentarzysko z grobami występującymi na stanowisku 1 (Stawska, Weinkauf 2003, s. 125-136) oraz pochówkami odkrytymi w ostatnim sezonie na osadzie przygrodowej (stan. 2; por. Koperkiewicz w tym tomie). Badania na stanowisku 4 będą kontynuowane.

LITERATURA

Archeołogija Bełarusi
2000 Archeołogija Bełarusi, t. 3. (red. P. F. Łysenka) Sjaredniewjakowy pieryjod (IX-XIII stulecia), Mińsk.

Bojarski J.
2003 Cmentarzysko szkieletowe w Kałdusie na ziemi chełmińskiej (stanowisko 4). Wstępne wyniki badań, [w:] XIII Sesja Pomorzoznawcza, vol. 2. Od wczesnego średniowiecza do czasów nowożytnych, Gdańsk, s. 19-32.

Chudziak W.
2001 Wczesnośredniowieczne groby komorowe z Kałdusa pod Chełmnem na Pomorzu Wschodnim, Slavia Antiqua, t. 42, s. 63-96.

2002 Wikingerzeitliche Spuren des Skandinavischen Brauchtums in Kałdus (Ostpommern), Archäologisches Korrespondenzblatt, Meinz, t.. 33, z. 1, s. 145-156.

2003 Wikingerzeitliche Spuren des skandinavischen Brauchtums in Kaldus (Ostpommern), Archäologisches Korrespondenzblatt, t. 33, z. 1, Meinz, s. 145-156.

Gräslund A. –S.
1980 Birka IV. The Burial Customs. A Study of the graves on Björkö, Stockhlom.

Müller-Wille M.
1976 Das wikingerzeitliche Gräberfeld von Thumby-Bienebek (Kr. Rendsburg-Eckerrnförde), cz. I, Neumünster.

1987 Das wikingerzeitliche Gräberfeld von Thumby-Bienebek (Kr. Rendsburg-Eckerrnförde), cz. II, Neumünster.

Stawska V., Weinkauf M.
2003 Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe (stanowisko 1) i osada (stanowisko 2) w Kałdusie, pow. Chełmno, woj. kujawsko-pomorskie, [w:] XIII Sesja Pomorzoznawcza, vol. 2. Od wczesnego średniowiecza do czasów nowożytnych, Gdańsk, s. 125-136.

Jacek Bojarski

Bericht über die Untersuchungen am frühmittelalterlichen Skelettgräberfeld in Kałdus (Fundort 4). Forschungen 2002 – 2003

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel enthält eine einführende Erörterung der Ergebnisse der in den letzten zwei Forschungssaisons (2002 – 2003) vom Institut für Archäologie der Nikolaus – Kopernikus – Universität Toruń (Thorn) am Skelettgräberfeld in Kałdus (Fundort 4) durchgeführten Untersuchungen. Bei dieser Gelegenheit werden zugleich alle bisherigen Ausgrabungssaisons (der Jahre 2000 – 2003) zusammengefasst. Über den gesamten Forschungszeitraum hinweg wurden eine Gräberfeldfläche von 40 Ar (Abb. 2) untersucht und 419 Gräbhöhlen (von 423 Bestattungen; Abb. 3) freigelegt.

Es wurde eine Analyse der in den Gräbern gefundenen Skelette vorgenommen. Der größte Anteil der Bestattungen fiel auf die von Erwachsenen, u.a. im adultus – Alter (27% von 423 Skeletten). Unter den Frauen war die größte Sterblichkeitsrate im adultus – Alter (52%), bei den Märinnern in der maturus – Gruppe (39%) sowie bei den Kindern im Alter zwischen 0-7 Jahren (infans I: 70% aller Kinder) zu verzeichnen gewesen. Die Grabhöhlen waren mit Holz umrandet (in 153 Fällen; 36,5% der Gesamtanzahl). In einigen Gräbern fand man die Reste eines aus einen Klotz herausgemeißelten Sarges. In 28 Grabhöhlen stieß man in den Verschüttungen, am Skelett, auf Holzkohle sowie auf Spuren verkohlter Bretter. Die Toten hatte man mit geringen Abweichungen nach N oder S entlang der E-W-Achse auf den Rücken gebettet, wobei der Kopf in 70% der Fälle nach Westen ausgerichtet war. Die nach N oder S ausgerichteten Bestattungen machten 2,6% aus. Im NE – Teil des Gräberfeldes enthielt die Mehrheit der dort befindlichen 23 Gräber (19) Skelette, die Seitenlage und stark angezogene Knie hatten oder auch Skelette von in Bauchlage Bestatteten (in oft unnatürlicher Haltung, 4 Gräber). In Grab 221 fand man in einem Sarg mit den Maßen 266 cm x 110 cm die Skelette einer Frau und eines Neugeborenen.

In insg. 188 Gräbern war man auf eine Ausstattung gestoßen (45% der Gesamtanzahl). Die diesbezüglich Zahlenmäßig größte Gruppe bildeten Gräber mit 1-3 historischen Gegenständen, was 77% der Gesamtzahl der mit Ausstattung versehenen Gräber ausmachte. Die Ausstattung von 43 Gräbern, darunter die von Grabkammern, wurde als reich oder sehr reich erachtet (über 4 historische Gegenstände; insg. 23%). Am häufigsten war eine Ausstattung in Frauengräbern zu finden gewesen. Es handelte sich dabei zumeist um Kopf – oder Armschmuck: s – förmige Stirnbügel (60 Gräber), Fingerringe (20 Gräber), Perlen aus Glas oder Edelsteinen (34 Gräber), seltener Anhänger (Kreuze, Bronzeglöckchen). Zu den außergewöhnlichen Funden können ein aus Bronze gefertigtes Hals – sowie ein Armband gezählt werden. In 101 sowohl Frauen als auch Männergräbern war man auf Eisenmesser gestoßen (Abb. 15, 16).

Gefäße gehören zu den besonderen Funden. Man fand sie in insg. sieben Gräbern (ohne die Grabkammern hier mitzuzählen). In drei Fällen waren das am Toten aufgestellte Tontöpfe (Gräber 270, 300, 351), in zwei Fällen waren die Gefäße in die Aufschüttung der Grabhöhle geworfen worden. In zwei Gräbern stieß man auf die Überreste von Holzgefäßen. In 19 Gräbern (mit Ausnahme von Grab 210, das einen Silberschatz enthielt) wurden Münzen gefunden (Silberdinare), die Totenobulusfunktion innehatten.

2002 wurde nach den Gräbern 13, 60, 125, 166 ein weiteres, nun schon fünftes, Kammergrab (Grab 364; Abb. 17-20) gefunden. Betreffendes Objekt befand sich im SE – Teil der Nekropole und stach durch Form und Größe sowie seine reiche Ausstattung hervor. Die Maße der Grabhöhle betrugen im Grundriss 260 cm x 120 cm, die Mächtigkeit – 0,4 m. An ihren längeren Seiten entlang traten Negative

waagerecht liegender Balken auf. Im Inneren, im Bereich der Überreste des Sarges (Maße: 220 cm x 60 cm), lag ein mit dem Schädel nach E gerichtetes Männerskelett. Zur Grabausstattung gehörten ein Schwert, ein Eisenmesser, ein aus Holzdauben bestehender Eimer mit den Resten eines Eisenbeschlags sowie einige unbestimmte Eisengegenstände. Auf Grundlage einer Ausstattungsanalyse wurde Grab 364, analog zu den ersten Kammergräbern, auf die Wende X./ erste Hälfte XI. Jahrhundert datiert.

Unter Berücksichtigung der bisherigen Forschungsergebnisse konnten zwei Nutzungsphasen der Nekropole ausgegrenzt werden: Phase 1 – X./ XI. und erste Hälfte des XI. Jahrhunderts – in der östlichen und zentralen Gräberfeldpartie lokalisierte Gräber; Phase 2 – 12. Jahrhundert – Vergrößerung der Bestattungsfläche in Richtung Norden und Westen; Gräber wie in den Friedhofspartien der ersten Phase reihenweise angeordnet.